

BİLGİ TEORİSİ VE GETTIER PROBLEMİ

*Prof. Dr. Teo GRUNBERG**

1. Bilgi'nin Şartları

Bilgi teorisi *bilgi* kavramını konu edinir. "Bilme" sözcüğünün ise aşağıda gösterdiğimiz üç farklı anlamı vardır.

(i) "*Olduğunu bilme*" anlamında kullanılış

(11) a, p olduğunu biliyor (a, p olduğunu bilir)

veya

(2) a biliyor ki p

biçimindeki önermelerde "biliyor" olduğunu bilme anlamında kullanılıyor. Örnek olarak

(3) Ali Farabî'nin büyük bir filozof olduğunu biliyor

önermesi (1) biçiminde,

(4) Ali biliyor ki Farabî büyük bir filozoftur

(2) biçimindedir.

(1) ve (2)'de " a " bilen kişinin adını, " p " de bilinen önermeyi temsil ediyor. " a biliyor ki" sözü " B_a " olarak gösterilir. Buna göre (1) ve (2)

(5) $B_a p$

olarak kısaltılır. " B_a ", p gibi bir önermeden (5) önermesini oluşturduğundan bir birli eklem sayılmalıdır.

(ii) "*İş bilme*" anlamında kullanılış

(6) a, b işini yapmasını biliyor

biçimindeki önermelerde "biliyor" iş bilme anlamında kullanılıyor. Örnek olarak

* Ortadoğu Teknik Üniversitesi Emekli Felsefe Profesörü.

(7) Ali bisiklete binmesini biliyor

önermesi (6) biçimindedir. “a” bilen kişinin adı, “b” yapılması bilinen iş'i temsil ediyor. Dikkat edilirse (6)'da geçen “biliyor”, herhangi bir önermenin doğruluğunun bilinmesi anlamına gelmez. Burada bilinen, bir önermenin doğruluğu değil bir işin yapılmasıdır. (6) biçiminde önermeler a kişinin belli bazı becerileri veya yatkınlıkları olduğunu dile getirir. Buna göre (6) yerine

(8) Belli şartlar yerine gelseydi a kişisi b işini yapacaktı. Örnek olarak Ali'nin bir bisikleti olup bu bisiklete binmek istese; o zaman bisiklete binecekti.

(iii) Bir konuyu bilme anlamında kullanılış

(9) a, b'yi biliyor

biçimindeki “biliyor” bir *konuyu bilme* anlamında kullanılıyor. Örnek olarak

(10) Ali Behçet'i bilir

(11) Ali erguvan rengini bilir

(12) Ali kimya biliyor

önermeleri (9) biçimindedir. (9)'da “a” bilen kişinin adını, “b” bilinen konunun adını temsil ediyor. Burada bilinen, bir önermenin doğruluğu veya bir işin yapılması değil, belli bir konudur. “Biliyor sözcüğü “a” ve “b” adlarından (9) önermesini oluşturan bir ikili yüklemdir. Konuyu bilme anlamında “tanıma” sözcüğü de bazan kullanılır. Örnek olarak (11) yerine

(13) Ali erguvan rengini tanıır

da denir.

(14) Ali gezegenleri biliyor

gibi içinde “F” gibi bir birli yüklem geçen

(15) a, F leri biliyor biçimindeki (16) Ali Gezegenleri

biliyor gibi bir önermeyi

(17) $\forall x(Fx \rightarrow a, x$ 'i biliyor)

biçimine dönüştürebiliriz.

İmdi bilgi teorisinde “biliyor” sözcüğü yalnız “olduğunu bilme” anlamında kullanılır. Dolayısıyla “bilgi” kavramını bundan böyle hep sözü

geçen anlamda kullanacağız. Şimdi olduğunu bilme anlamındaki bilginin çözümlenmesini yapacağız. Bu amaçla bilginin gerekli ve mümkünse yeterli şartlarını ortaya koyacağız.

Önce bilme ile kanma arasındaki bağıntıyı ele alıyoruz. *a* kişinin *p* önermesine *kanma*'sı, *a*'nın *p* önermesinin doğru olduğunu kabul etmesi demektir. ("Kanma" sözcüğünü burada aldanma anlamında kullanmıyoruz.)

(18) *a, p*'ye kanıyor

veya

(19) *a, . p* olduğu kanısındadır

biçimindeki önermeleri

(20) K_{ap}

olarak kısaltırız.

a kişisi *p* önermesine kanmazsa, yani *p*'nin doğru olduğunu kabul etmezse *p* olduğunu bilemez. Yani

(21) $\sim K_{ap} \rightarrow \sim B_{ap}$

Dolayısıyla

(22) $B_{ap} \rightarrow K_{ap}$

elde edilir. O halde kanma bilmenin bir gerekli şartıdır.

Bilginin ikinci gerekli şartını bulmak için yanlış bir önermenin bilgi sonucu olup olmadığını soruşturalım. Eğer *p* önermesi yanlış ise, *p* olduğu, yani *p*'nin doğru olduğu bilinemez. Ancak olan bir şey bilinebilir, olmayan bilinemez. O halde

(23) $\sim p \rightarrow \sim B_{ap}$

Dolayısıyla

(24) $B_{ap} \rightarrow p$

Dikkat edilirse bir önermeyi ileri sürmekle bu önermenin doğru olduğunu ileri sürmek aynı şeydir. Dolayısıyla

(25) p doğrudur $\leftrightarrow p$

elde edilir. (24) ve (25)'den

(26) $B_{ap} \rightarrow p$ doğrudur

elde edilir. O halde bilginin ikinci gerekli şartı doğrudur.

Bilginin üçüncü gerekli koşulu *haklı gösterme*'dir. Bir önermenin haklı gösterilmesi, bu önermenin doğru olduğunu gösteren yeterli kanıların ortaya konulması demektir. *a* kişinin *p* önermesini haklı gösterdiğini

(27) H_{ap}

biçiminde dile getiririz. Her bilgi doğru bir kanıdır. Ama her doğru kanı bilgi değildir. Bir kanının raslantı sonucunda doğru olması durumunda bilgi sayılamaz. Doğru bir kanının bilgi olması için haklı gösterilmiş olması gereklidir. Böylece

(28) $B_{ap} \rightarrow K_{ap}$

elde edilir

(22), (24) ve (28)'den

(29) $B_{ap} \rightarrow (K_{ap} \wedge p \wedge H_{ap})$

elde edilir. Bilgi teorisinin başlıca temsilcileri geleneksel olarak sözünü ettiğimiz üç şartın yeterli olduğu kabul edilmiştir. Buna göre bilginin çözümlenmesi veya tanımı olarak aşağıdaki önerme ortaya çıkar.

(30) $B_{ap} \leftrightarrow (K_{ap} \wedge p \wedge H_{ap})$

Ancak §2'de açıklayacağımız gibi (30) önermesinin geçersiz olduğu son yıllarda gösterilmiştir. Bundan dolayı (30)'un dile getirdiği çözümlenme gözden geçirilmelidir.

2. Gettier Örnekleri

Gettier adlı bir felsefeci 1963 yılında haklı gösterilmiş doğru kanının bilgi olmadığını gösteren örnekler ortaya koymuştur. Daha sonra *Gettier tipi örnekler* denilen benzer örnekler oluşturulmuştur. Gettier tipi örnekleri ortaya koyan felsefeciler bilginin sözü geçer üç gerekli şartını kabul ediyorlar; ancak bu üç şart yetersiz olduğundan yeterli bir bilgi çözümlenmesi veya tanımını elde etmek amacıyla dördüncü bir şart arıyorlar. Böyle bir şartın aranması problemine de *Gettier problemi* deniyor. Biz burada üç farklı Gettier tipi örneği sergiliyoruz. İlk iki örnek şu iki ilkeye dayanır.

1. İlke: (H_{ap} ile $\sim p$ bağdaşabilir, yani yanlış bir önerme haklı gösterilebilir.

2. İlke: $Hap, p \vdash q$ (yani p, q 'yu mantıkça içeriyor) ve a kişisi q sonucunu p 'den çıkarıp q 'yu kabul ederse, K_aq olur.

Birinci Örnek

p önermesi

(1) Behçet Adana'ya gitmişti.

q önermesi de

(2) Behçet Bolu'ya gitmişti

anlamına gelsin. p 'nin yanlış q 'nun doğru olduğunu kabul edelim. Öte yandan. " a " Ali adını temsil etsin.

(3) Hap

nin doğru olduğunu kabul ediyoruz. Oysa

(4) $p \vdash p \vee q$

Ali'nin (4)'ün geçerli olduğunda dayanarak $p \vee q$ sonucunu p 'den çıkarıp $p \vee q$ 'ya kandığını ve (ii) ilkesi gereği $p \vee q$ 'yu haklı gösterdiğini varsayırız. Yani

(5) $K_a(p \vee q)$

(6) $H_a(p \vee q)$

q önermesinin doğru olduğunu kabul etmiştir. Oysa

(7) $q \vdash p \vee q$

O halde

(8) $p \vee q$

önermesi doğrudur. Böylece (5), (6) ve (8)'den

(9) $K_a(p \vee q) \wedge (p \vee q) \wedge H_a(p \vee q)$

önermesi elde edilir. Ancak (9)'un doğru olmasına rağmen

(10) $\sim B_a(p \vee q)$

olur. Nitekim Ali'nin $p \vee q$ 'yu haklı göstermesi, doğru olan p önermesine değil, yanlış olan q önermesine dayanıyor. Böylece haklı gösterilmiş doğru bir kanının bilgi olmadığı ortaya çıkar.

Dikkat edilirse sözü geçen I. örnekte p önermesi yanlış olmakla birlikte haklı gösterilmiştir. Bu durum (i) ilkesi gereğince mümkündür.

İkinci Örnek

“Ali” adlı bir öğretmenin sınıfındaki “Behçet” adlı bir öğrencinin Ford markalı bir araba sahibi olduğunu haklı gösterdiğini kabul edelim. “Ali”yi “ a ”, “Behçet”i “ b ”, “sınıfın bir öğrencisidir ve Ford meraklı araba sahibidir” birli yüklemine de “ F ” ile temsil ediyoruz. O zaman.

$$(11) H_a F_b$$

elde edilir. Ancak F_b önermesinin yanlış olduğunu kabul ediyoruz. Gene “ F_b ” nin yanlış olmasına rağmen (11)’in doğru olması I ilkesi gereği mümkündür. İmdi

$$(12) F_b \vdash \exists_x Fx$$

Öğretmen Ali’nin (12)’nin geçerliliğine dayanarak $\exists_x Fx$ sonucunu F_b ’den çıkarıp $\exists_x Fx$ ’e kandiğini ve $\exists_x Fx$ ’i haklı gösterdiğini kabul ediyoruz. Böylece

$$(13) K_a \exists_x Fx$$

$$(14) H_a \exists_x Fx$$

elde edilir.

Öte yandan öğretmen Ali’nin bilgisi olmaksızın “Cevdet” adlı ve aynı sınıfta olan bir öğrencinin Ford markalı bir arabanın sahibi olduğunu varsayalım. “Cevdet” adını “ c ” ile temsil ederek

$$(15) F_c$$

elde edilir. Oysa

$$(16) F_c \vdash \exists_x Fx$$

Sözü geçen (15) ve (16)’dan

$$(17) \exists_x Fx$$

elde edilir. Yani $\exists_x Fx$ önermesinin doğru olduğu ortaya çıkar. (13), (14) ve (16)’dan.

$$(18) K_a \exists x Fx \wedge \exists x Fx \wedge H_a \exists x Fx$$

elde edilir. Oysa a kişisi $\exists x Fx$ olduğunu bilmiyor, Nitekim a 'nın $\exists x Fx$ 'i haklı göstermesi doğru olan Fc önermesine değil, yanlış olan Fb önermesine dayanıyor. Bu ikinci örnek ise haklı gösterilmiş doğru bir kanının bilgi olmadığını ortaya koyuyor.

Görüldüğü gibi ilk iki örnek (i) ile (ii) ilkelerine dayanıyor. Ayrıca bu örneklerde haklı göstermenin bir yanlış öncüle dayanmaması şartı önerilebilir. Ancak her iki çözüm önerisinin aşağıda gösterilen 3. örnek tarafından önlendiğini göreceğiz.

Üçüncü Örnek

Bir çayırdaki bulunan Ali, uzakta koyun olarak algıladığı bir nesneyi görüyor. Ali, bu algısına dayanarak

$$(19) \text{Çayırdaki bir koyun vardır}$$

önermesini haklı gösteriyor. "Ali" adını " a " ve (19) önermesini de " r " ile temsil edelim. O zaman

$$(20) H_a r$$

elde edilir. Ali'nin algısına dayanarak p 'ye kandığını varsayıyoruz. O halde

$$(21) K_a r$$

elde edilir. İmdi Ali'nin koyun olarak algıladığı nesnenin gerçekte iri ve tüylü bir köpek olduğunu, ancak çayırdaki Ali'nin görmediği bir yerde gerçekten bir koyun'un bulunduğunu varsayalım. Bu durumda

$$(22) r$$

önermesi doğru olur. (20), (21) ve (22)'den

$$(23) K_a r \wedge r \wedge H_a r$$

önermesi elde edilir. Oysa a kişisi r olduğunu bilmiyor. Nitekim haklı gösterme algı yanlışlığına dayanıyor. Üçüncü örnek öbürleri gibi haklı gösterilmiş doğru bir kanının bilgi olmadığını gösteriyor.

Üçüncü örneğin (i) ile (ii) ilkelerine dayanmadığını ve bu örnekteki haklı göstermenin yanlış bir öncüle dayanmadığını görüyoruz. Dolayısıyla bu örnek Gettier problemi için söz konusu olan çözüm önerilerini önlüyor. Her üç Gettier örneğinin ışığı altında önerilen başka bir çözümü aşağıda açıklıyoruz.⁴

(24) H_{ap} başlangıçta doğru olsun. q gibi bir öğrenmenin H_{ap} 'nin bozucu'su olması, q 'nun doğru olması ve q 'nun kanıt sayılması halinde H_{ap} 'nin yanlış değerini alması demektir.

Bu tanıma göre Gettier probleminin çözümü olarak önerilen dördüncü şart şöyle dile getirilir.

(25) $K_{ap} \wedge p \wedge H_{ap}$ doğru olsun. O zaman a 'nın p olduğunu bilmesi için H_{ap} 'nin q gibi hiçbir bozucusu olmamalıdır.

Sözü geçen her üç örnekte haklı gösterilen bir önermenin bir bozucusu bulunuyor. 1. örnekte doğru olan $\sim p$ önermesi H_{ap} 'nin bir bozucusudur. Bu bozucudan dolayı H_{ap} 'nin ve dolayısıyla $H_a(p \vee q)$ 'nin doğruluk değeri yanlış oluyor. 2. örnekte doğru olan $\sim Fb$ önermesi $H_a Fb$ 'nin bozucusudur. Dolayısıyla bu bozucunun karşısında $H_a Fb$ 'nin ve $H_a \exists x Fx$ 'in doğruluk değeri yanlış oluyor. 3. örnekte ise bozucu

(26) Ali'nin gördüğü nesne bir koyun değil bir köpek'tir

önermesidir. Bu bozucunun karşısında H_{ar} önermesinin doğruluk değeri yanlış olur. Bozucu göz önünde tutulduğunda $p \vee q$, $\exists x Fx$ ve r önermeleri bilginin gerekli bir şartını yerine getirmediklerinden artık bilgi sayılmazlar. Böylece Gettier problemi çözülmüş olur.

1. Bkz. Grünberg, Teo: *Epistemik Mantık Üzerine bir Araştırma* (O.D.T.Ü. Yayınları 1971).

2. Bkz. Gettier, e.: "Is Justified True Belief Knowledge?" *Analysis* 23 (1963).

3. Bkz. Shope, R.K.: *The Analysis of Knowing*. (Princeton U.P. 1983).

4. Bkz. Lehrer, K. and Paxson, T.Jr.: "Knowledge: Undefeated Justified True Belief", *Journal of Philosophy* 66 (1970).